

รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน*

Patterns of Co-resident of Skipped-generation in Isan Migrant Family

วนิชชา ณรงค์ชัย (Wanichcha Narongchai)** ดร.ดุษฎิ์ आयुวัฒน์ (Dr.Dusadee Ayuwat)***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก มีหน่วยวิเคราะห์ทั้งระดับชุมชนและครอบครัว กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้รู้ในชุมชน จำนวน 5 คน และตัวแทนสมาชิกของครอบครัวข้ามรุ่น (ผู้สูงอายุหรือเด็ก) จำนวน 10 ครอบครัว มีพื้นที่ในการวิจัย คือ บ้านหินลือ ต.บ้านถิ่น อ.โนนสัง จ.หนองบัวลำภู ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านหินลือมีสถานการณ์การย้ายถิ่นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัว ก่อให้เกิดครอบครัวข้ามรุ่น โดยรูปแบบของการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน จำแนกได้เป็น (1) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว และ (2) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่ รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นที่ต่างกัน ทำให้การได้รับสนับสนุนทางสังคม การเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนการแสดงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวข้ามรุ่นแตกต่างกัน

ABSTRACT

This article aims to study the patterns of co-resident of the skipped-generation in Isan migrant family. The study has been conducted in qualitative approach by using an in-depth interview. Units of analysis are community level and family level. Target groups of the study are 5 of key informants, and elderly persons and children in 10 skipped-generation families. Research area is Hin Sew village, M.3 Baan Tin Sub-District, Non Sung District, Nongbualampoo Province. The result of study found that the migration situation in Hin Sew village has continually occurred. This affects to the family structure, and causes of skipped-generation family which has different components depend on social status of elderly persons and children. Patterns of co-resident of the skipped-generation in Isan migrant family have been classified into 2 patterns which are 1) the single grandparent in the skipped-generation family and 2) the couple grandparent in the skipped-generation family.

คำสำคัญ : การอยู่อาศัยร่วมกัน คนข้ามรุ่น ครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน

Key Words : Co-resident, Skipped-generation, Isan Migrant Family

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน ได้รับทุนสนับสนุนจาก ทุนวิจัยสำหรับคณาจารย์บัณฑิตศึกษา ประจำปีการศึกษา 2552 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการอันเป็นผลจากการพัฒนาประเทศ ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยกลายเป็นวิถีชีวิตของสังคมทุนนิยมมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อสถาบันทางสังคมที่มีหน่วยเล็กที่สุดและสำคัญที่สุดสถาบันหนึ่ง นั่นคือ สถาบันครอบครัว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวไทยจากการเป็นครอบครัวขยายที่มีสมาชิกอยู่กัน 3 รุ่น หรือมากกว่า กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยที่ความหลากหลายมากขึ้น ดังเช่น **ครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped-generation Households)** ที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าหรือตายายกับรุ่นหลานในวัยเด็ก ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการสำรวจโครงสร้างประชากรประเทศไทย ปี 2551 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2551) พบว่ามีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 10.7 ทำให้ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ร้อยละ 58.3 ยังอาศัยอยู่กับลูกหลานในครอบครัวขยาย ส่วนร้อยละ 31.0 อยู่ในครอบครัวเดี่ยว คือ อยู่กับสามีภรรยาและลูก ร้อยละ 7.5 อาศัยอยู่คนเดียวตามลำพัง ขณะที่ร้อยละ 3.2 อยู่เลี้ยงหลาน ส่วนรุ่นลูก (พ่อแม่ของหลาน) ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่นซึ่งไม่ได้ใช้เวลาอยู่ร่วมในครอบครัวเดียวกัน การอยู่อาศัยในรูปแบบใหม่นี้เป็นปรากฏการณ์ที่มีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นอย่างน่าสังเกตในปัจจุบัน (ชาย, 2552) ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวพบในสังคมอีสานด้วย ดังจะเห็นได้จากรายงานการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2551 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2552) พบว่าจากประชากรทั้งประเทศ 66,610,585 คน มีผู้ย้ายถิ่นมีทั้งสิ้น 1.8 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.8 ของประชากรทั้งประเทศ โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนผู้ย้ายถิ่นสูงสุด คือ 6.9 แสนคน (ร้อยละ 37.5) โดยเหตุผลสำคัญของการย้ายถิ่นนอกจากเหตุผลทางสังคมแล้ว ยังเป็นการย้ายถิ่นมีเหตุผลด้านการทำงานถึงร้อยละ 21.7 ผลจากการย้ายถิ่นที่พบในชนบทอีสานทั่วไปคือ ผู้สูงอายุอยู่อาศัยกับเด็กรุ่นหลานตามลำพังเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นการอยู่ร่วมกันของคนข้ามรุ่น

ครอบครัวอีสานมีการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว โดยพบว่า ด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวชนบทอีสาน มีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างปู่ย่าตายายหรือเครือญาติแบบดั้งเดิมในครอบครัวลดน้อยลงไป แต่เป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่ต่างคนต่างอยู่มากกว่า ผู้สูงอายุถูกปล่อยทิ้งให้มีชีวิตลำพัง บ้างก็ให้อยู่กับหลาน ซึ่งโครงสร้างลักษณะครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ส่งผลให้ครอบครัวอีสานมีความเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาในครอบครัว และส่งผลกระทบต่อความสุขของสมาชิกในครอบครัวมากขึ้น (สมพร, มธุลดา, พรทิพย์, และคณะ, 2546) นอกจากผลกระทบต่อความสุขของสมาชิกในครอบครัวแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสมาชิกที่ถูกทิ้งให้อยู่ร่วมกันในครอบครัวข้ามรุ่น กล่าวคือ บทบาทของผู้สูงอายุในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปในสังคมชนบทผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทหน้าที่ในครอบครัวที่หลากหลายอยู่นอกจากหน้าที่หลักในการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้สุขสบาย และการจัดการทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านแล้ว ผู้สูงอายุยังมีบทบาทที่สำคัญ คือ การดูแลการอบรมเด็ก ๆ ซึ่งได้แก่ลูกหลานในครอบครัวแทนบิดามารดา ซึ่งต้องออกไปทำงานนอกบ้านหรือไปขายแรงงานในต่างถิ่น และอาจต้องมีภาระในการหารายได้เพิ่มให้กับครอบครัว ทั้งที่สภาพร่างกายของตนเองเสื่อมถอยไปตามวัยที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้บทบาทของผู้สูงอายุในการดูแลอบรมหลานนั้น อาจส่งผลกระทบกับเด็กได้ โดยเด็กในช่วงวัย 9-10 ปีขึ้นไป พบว่าผู้สูงอายุให้ความรักความดูแลกับหลานมากเป็นพิเศษ โดยการเลี้ยงดูแบบตามใจ คอยปกป้องดูแลหลานทุกอย่าง ปัญหาที่ตามมาคือเด็กได้รับการตามใจมากเกินไป ทำให้มีพฤติกรรมก้าวร้าวและเอาแต่ใจตัวเอง ซึ่งอาจส่งผลเป็นปัญหาสังคมในอนาคต นอกจากนี้สภาพที่น่าห่วงใยที่สุด คือ สภาพการเลี้ยงหลานของปู่ย่าตายาย ด้วยวิธีการเลี้ยงดูแบบดั้งเดิมที่เคยเลี้ยงพ่อแม่ของเด็กเหล่านั้น ด้วยความรู้ชุดเดิมและความสัมพันธ์แบบเดิมระหว่างปู่ย่าตายายกับหลาน ภายใต้เงื่อนไขและสิ่งแวดล้อมใหม่อาจทำให้เด็กขาดทักษะที่มีพื้นฐานจากการเลี้ยงดู จนทำให้เกิดปัญหากับเด็กตามมา (เยาหวา, 2551) โดยเฉพาะ

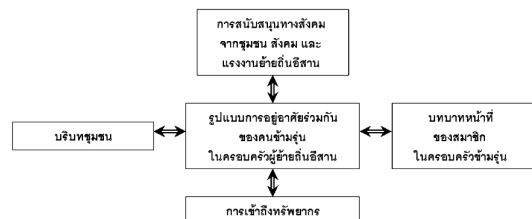
ช่วงที่เด็กกำลังเข้าสู่วัยรุ่น ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในครอบครัว ได้แก่ ปัญหาช่องว่างระหว่างวัย ซึ่งปัญหาช่องว่างระหว่างวัยนี้มีสาเหตุมาจากทั้งของผู้สูงอายุและจากตัวเด็กที่เป็นวัยรุ่นเอง โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว อาจส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดภาวะเครียด และระบายออกไปยังเด็ก ในรูปแบบของการประชดประชน การทำร้ายร่างกาย ซึ่งอาจจะเกิดจากความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ หรืออาจทำไปเพราะความรัก เหตุการณ์ดังกล่าวจะนำมาซึ่งผลกระทบทางจิตใจเด็ก ยิ่งหากเกิดขึ้นซ้ำๆ และเป็นเวลานาน เด็กจะเกิดการซึมซับเลียนแบบและพัฒนาพื้นฐานตามอารมณ์ตามแบบอย่าง โดยแสดงออกในลักษณะของความไม่เชื่อฟัง ไม่ทำตามที่คุณใหญ่บอก หนีออกจากบ้าน ละเมิดกฎโรงเรียน บางรายก็แสดงออกในรูปของความก้าวร้าวในสังคม กลายเป็นอันธพาล อาชญากร หรือก่อปัญหาที่เกิดความเสียหายด้านอื่นตามมา (วินัดดา, 2546) เช่น ปัญหาติดยาเสพติด ปัญหาทางอารมณ์ เป็นต้น ดังนั้น จึงเกิดคำถามว่าในครอบครัวข้ามรุ่นที่เกิดจากการย้ายถิ่นนั้น การอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นมีรูปแบบอย่างไร

ในบทความนี้จึงมุ่งศึกษาถึงรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน เพื่อชี้ให้เห็นว่า ภายใต้สถานการณ์การย้ายถิ่นที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องในสังคมชนบทอีสาน การอยู่อาศัยร่วมกันระหว่างคนข้ามรุ่นนั้นมีรูปแบบอย่างไร ทั้งนี้ในรูปแบบดังกล่าวมีการทำหน้าที่ในมิติบทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวข้ามรุ่นที่อยู่อาศัยร่วมกันแตกต่างกันหรือไม่ ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้จะก่อให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนข้ามรุ่น อันจะเป็นประโยชน์ในการจัดการในระดับชุมชนและสังคมอย่างเหมาะสม ตลอดจนนำไปสู่การผลักดันนโยบายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในการจัดสวัสดิการสำหรับครอบครัว เด็ก และผู้สูงอายุต่อไป

ระเบียบและวิธีการวิจัย

บทความ เรื่อง รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน มีวัตถุประสงค์

การวิจัยเพื่อศึกษาถึงรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน ภายใต้มิติบทบาทหน้าที่ครอบครัวข้ามรุ่น จึงใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากปรากฏการณ์การอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นที่เกิดขึ้นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสาน ซึ่งมีความเป็นพลวัตตามเงื่อนไขในบริบทของสังคม ใช้หน่วยวิเคราะห์ทั้งระดับชุมชน ครอบครัว เพื่อศึกษาถึงบริบททั่วไปของชุมชน ความสัมพันธ์ของคนข้ามรุ่นในระดับชุมชน การอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น คือ ผู้สูงอายุที่เป็นปู่ ย่า ตา ยาย และหลาน พื้นที่วิจัย คือ หมู่บ้านชนบทอีสานที่มีปรากฏการณ์การย้ายถิ่น ทั้งการย้ายถิ่นภายในประเทศและการย้ายถิ่นไปต่างประเทศ ซึ่งผู้วิจัยเลือกมาอย่างเจาะจง คือ บ้านหินลือ หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านถิ่น อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย จำแนกเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้รู้ในชุมชน จำนวน 5 คน และผู้ให้ข้อมูลระดับครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวข้ามรุ่นทุกครอบครัวในชุมชนบ้านหินลือ โดยกำหนดให้ผู้สูงอายุที่เป็นปู่ ย่า ตา ยาย รวมทั้งเด็กที่เป็นสมาชิกของครอบครัวข้ามรุ่นเป็นกลุ่มตัวแทนระดับครอบครัว ซึ่งมีทั้งสิ้น 10 ครอบครัว เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านคุณลักษณะด้านเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว ด้านการย้ายถิ่นของสมาชิกวัยแรงงาน ตลอดจนการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในมิติบทบาทหน้าที่ครอบครัวข้ามรุ่น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวทางการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลใช้การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อหาข้อสรุป กับข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ตามกรอบแนวคิด ดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

1. บริบทชุมชน

บ้านหินลือเริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2443 หรือประมาณ 110 ปี มาแล้ว จากการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวบ้านมาจากบ้านกุดตุ้ม ตำบลกุดตุ้ม ซึ่งห่างออกไปประมาณ 5 กิโลเมตร ในระยะแรกย้ายมาเพียง 3 หลังคาเรือน หลังจากนั้นไม่นานก็มีชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติมมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยกลุ่มคนที่อพยพย้ายเข้ามาอยู่อาศัยมีทั้งที่มาจากหมู่บ้านในละแวกเดียวกันและมาจากต่างจังหวัด อาทิ ขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี เป็นต้น สำหรับที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้น เนื่องมาจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนั้นอยู่ใกล้กับลำน้ำโขง ซึ่งมีลานหินกลางลำห้วยและมีแอ่งหรือหลุมในลานหินคล้ายกับมีคนมาเจาะหรือ “ลือ” ในภาษาอีสาน ชาวบ้านเรียกลานหินนี้ว่าลานหินลือ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหินลือ” ปัจจุบันแบ่งการปกครองเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านหินลือ หมู่ 3 และบ้านสันติสุข หมู่ 10 ขึ้นกับตำบลบ้านถิ่น อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

บ้านหินลือ เป็นชุมชนชนบทอีสานขนาดใหญ่ ปัจจุบันที่มีพื้นที่ถึง 3,868 ไร่ พื้นที่ดินส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบสูง การทำการเกษตรยังต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ประกอบกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินมีน้อย จึงทำให้บ้านหินลือประสบปัญหาความแห้งแล้งตลอดมา รายได้หลักของชาวบ้านจึงมาจากการรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ ทั้งรับจ้างในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ส่วนการทำการเกษตรนั้นเป็นอาชีพเพื่อการยังชีพและทำเป็นอาชีพเสริม จึงเกิดการย้ายถิ่นของประชากรวัยแรงงานจำนวนมาก จากการสำรวจเบื้องต้นเมื่อเดือนกันยายน 2553 มีผู้ย้ายถิ่นประมาณการได้ 187 คน คิดเป็นร้อยละ 30.45 ของจำนวนประชากรทั้งหมด (614 คน) ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยแบ่งออกเป็นไปทำงานต่างประเทศ 16 คน คิดเป็นร้อยละ 8.55 และไปทำงานภายในประเทศ 171 คน คิดเป็นร้อยละ 91.44 (ตารางที่ 1) แรงงานย้ายถิ่นทำงานใน 2 ประเภทได้แก่ (1) การทำงานก่อสร้าง ซึ่งในการทำงานก่อสร้างของชาวบ้านหินลือ จะได้รับการติดต่อจากคนในหมู่บ้านที่เคยทำงาน

ก่อสร้างมาก่อน และผันตัวเองไปเป็นผู้ประกอบการรับเหมาก่อสร้าง หรือมีตำแหน่งหน้าที่ที่สูงขึ้นเป็นผู้คุมงานในบริษัทต่าง ๆ เมื่อมีงานเข้ามาต้องการคนงานเพิ่มก็ลงมาชักชวนคนในหมู่บ้านไปทำงานด้วย อนึ่งงานก่อสร้างเป็นงานที่ไม่ถาวรขึ้นอยู่กับปริมาณงานที่มีอยู่เมื่อมีการกิจที่จะต้องกลับบ้าน เช่น ถูதுทากก็จะกลับ หรือตามช่วงเทศกาลประเพณี เป็นต้น และอีกหนึ่งประเภทคือ (2) การทำงานโรงงานหรือบริษัท โดยเป็นงานที่มีลักษณะค่อนข้างถาวร ระยะเวลา มากกว่า 1 ปีขึ้นไป การไปทำงานทำในลักษณะนี้ก็จะไปตามสายเครือญาติเพื่อนฝูง โดยไปเข้าบ้านอยู่ด้วยกัน ออกค่าเช่าบ้านและค่าอาหารด้วยกัน มีในบางกรณี ที่ไปเข้าบ้านอยู่กับครอบครัวของตนเอง เช่น ที่กรุงเทพมหานคร ระยอง สมุทรปราการ เป็นต้น

ตารางที่ 1 ร้อยละของรูปแบบการย้ายถิ่นของประชาชนบ้านหินลือ จำแนกตามถิ่นปลายทาง

รูปแบบการย้ายถิ่น	ร้อยละ
การย้ายถิ่นของประชากร	
ย้ายถิ่น	30.45
ไม่ย้ายถิ่น	69.55
รวม	100.0 (614)
ถิ่นปลายทาง	
ไปทำงานภายในประเทศ	91.44
ไปทำงานต่างประเทศ	8.55
รวม	100.0 (187)

2. รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน

จากลักษณะพื้นฐานดังกล่าว จึงทำให้เกิดการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นในชุมชนบ้านหินลือ จำนวน 10 ครอบครัว ซึ่งเด็กที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น ส่วนใหญ่ถูกปล่อยให้ผู้สูงอายุดูแลตั้งแต่ยังมีอายุเพียง 1-3 เดือน ทั้งนี้เมื่อได้ทำการสำรวจเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2553 พบว่าเด็กที่เป็นสมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่นส่วนใหญ่เป็นเด็กอายุระหว่าง 7-12 ปี (วัยประถมศึกษา) และอายุระหว่าง 2-6 ปี (วัยอนุบาล) สำหรับอายุ 13 ปีขึ้นไป (วัยมัธยมศึกษา) มีเพียงครอบครัวเดียวที่มีเด็กในวัยนี้เป็นสมาชิก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปรูปแบบการอยู่

อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน จำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว (Single Grandparent) กล่าวคือเป็นการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นที่เด็กได้รับการดูแลจากผู้สูงอายุเพียงคนเดียว และรูปแบบที่ (2) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่ (Couple Grandparent) อันเป็นการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ที่ประกอบด้วย ผู้สูงอายุที่มีสภาพสมรสเป็นสามีและภรรยาและเด็ก ที่เป็นลูกของแรงงานย้ายถิ่น ซึ่งในรูปแบบทั้งสอง สมาชิกวัยแรงงานได้ย้ายถิ่นไปทำงานในเขตเมืองในประเทศ รายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน ของหมู่บ้าน หินสั่ว

รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกัน ของคนข้ามรุ่น	สมาชิกในครอบครัว ข้ามรุ่น	จำนวน (ครอบครัว)
ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียง คนเดียว (Single Grandparent)	ผู้สูงอายุ 1 คน กับเด็ก 1 คน	2
	ผู้สูงอายุ 1 คน กับเด็ก 2 คน	1
ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุ อยู่เป็นคู่ (Couple Grandparent)	ผู้สูงอายุ 2 คน กับเด็ก 1 คน	2
	ผู้สูงอายุ 2 คน กับเด็ก 2 คน	4
	ผู้สูงอายุ 2 คน กับเด็ก 3 คน	1
รวมทั้งสิ้น		10

2.1 รูปแบบที่ 1 ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว (Single Grandparent)

ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว พบว่า มีองค์ประกอบครอบครัวข้ามรุ่นอยู่ใน 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีสมาชิกประกอบด้วยผู้สูงอายุ 1 คน อยู่อาศัยร่วมกับเด็ก 1 คน และ (2) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีสมาชิกประกอบด้วยผู้สูงอายุ 1 คน อยู่อาศัยร่วมกับเด็ก 2 คน ซึ่งทั้งสองลักษณะได้รับการสนับสนุนทางสังคมและมีการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน ตลอดจนการแสดงบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุก็แตกต่างกันเช่นกัน ซึ่งเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความแตกต่าง คือ ผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครอบครัวข้ามรุ่น ในรูปแบบที่ 1 มีสถานภาพทางเพศต่างกัน และ เด็กที่อยู่อาศัยร่วมกับผู้สูงอายุมีช่วงอายุที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในลักษณะที่ 1 ที่ครอบครัวข้ามรุ่นประกอบด้วยผู้สูงอายุเพศหญิงซึ่งมีสถานะเป็นย่า

หรือยาย เพียง 1 คน มีอายุมากกว่า 60 ปี และอยู่อาศัยร่วมกับเด็กอีก 1 คน ที่มีอายุประมาณ 7-8 ปี และกำลังศึกษาอยู่ในชั้นประถมศึกษา ส่วนลักษณะที่ 2 เป็นครอบครัวข้ามรุ่นที่ประกอบด้วยผู้สูงอายุเพศชายที่มีสถานะเป็นปู่ และอยู่อาศัยร่วมกับเด็ก 2 คน ซึ่งคนใดเป็นเด็กผู้หญิงอายุ 14 ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และอีกหนึ่งคนเป็นเด็กที่มีความผิดปกติทางสมอง อายุ 10 ปี ซึ่งปัจจุบันไม่ได้เรียนหนังสือ อย่างไรก็ตามการสนับสนุนทางสังคมที่ครอบครัวข้ามรุ่นทั้งสองลักษณะได้รับเป็นประจักษ์อย่างต่อเนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบล ก็คือ เงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เดือนละ 500 บาท โดยในแต่ละครั้งที่ไปรับเงิน ที่องค์การบริหารส่วนตำบล ก็จะได้รับฟังข้อมูลจากทางราชการอยู่ตลอดเวลา เช่น เดียวกับการไปรับบริการจากสถานอนามัยประจำตำบล นอกจากนี้ข่าวสารส่วนหนึ่งสามารถรับรู้จากผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าคุ้ม และเพื่อนบ้านอยู่เสมอ ในส่วนการสนับสนุนทางด้านอารมณ์จากชุมชน ที่ครอบครัวข้ามรุ่นทั้งสองลักษณะที่ได้รับก็เกิดจากไปพูดคุยสมาคมกับกลุ่มเพื่อนผู้สูงอายุ หรือร่วมรับประทานอาหารกลางวัน หรือร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา ตลอดจนกิจกรรมทางประเพณี เป็นต้น สำหรับการสนับสนุนจากแรงงานผู้ย้ายถิ่นพบว่า ในส่วนการสนับสนุนทางด้านวัตถุ แรงงานย้ายถิ่นที่เป็นผู้ปกครองของเด็ก (พ่อแม่ของหลาน) ได้ส่งเงินกลับให้ครอบครัวข้ามรุ่น โดยเฉลี่ยเดือนละ 1,000-2,000 บาท ซึ่งครอบครัวข้ามรุ่นในลักษณะที่ 1 จะได้รับในทุกเดือน นอกจากนี้ยังมีการส่งอาหารแห้ง เสื้อผ้า และของใช้ในครัวเรือนกลับมาให้กับคนข้ามรุ่นร่วมด้วยเป็นครั้งคราว อนึ่งสำหรับครอบครัวข้ามรุ่นในลักษณะที่ 2 นั้น จะได้รับการสนับสนุนจากแรงงานย้ายถิ่นแบบไม่สม่ำเสมอ ทั้งที่มีวัยพึ่งพิงที่เป็นเด็กในครอบครัวจำนวนมากว่า ในขณะที่การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านอารมณ์ แรงงานผู้ย้ายถิ่นให้การสนับสนุนครอบครัวข้ามรุ่นทั้งสองลักษณะผ่านการติดต่อทางโทรศัพท์ ซึ่งความถี่ในการโทรศัพท์เพียง 4-5 ครั้ง ต่อเดือน เพียงแค่สอบถามความเป็นไปที่เกิดขึ้นกับครอบครัวข้ามรุ่น

สำหรับการเข้าถึงทรัพยากร พบว่า ครอบครัวข้ามรุ่นในลักษณะที่ 1 ที่มีผู้สูงอายุเพศหญิง

มีการเข้าถึงทรัพยากรได้น้อยกว่าครอบครัวข้ามรุ่น ในลักษณะที่ 2 ที่มีผู้สูงอายุเพศชาย (Macpherson, 1978) ซึ่งครอบครัวข้ามรุ่นทั้งสองลักษณะมีบ้านที่มีสภาพมั่นคง มีเครื่องครัว และเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ช่วยอำนวยความสะดวก อาทิ กาน้ำร้อน ตู้เย็น และโทรทัศน์ เป็นต้น ในส่วนของพาหนะครอบครัวข้ามรุ่นในลักษณะที่ 2 มีรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะสำหรับผู้สูงอายุ ส่วนเด็กจะมีจักรยานเป็นพาหนะประจำตัว ในขณะที่ครอบครัวข้ามรุ่นในลักษณะที่ 1 มีเพียงรถจักรยานที่เป็นพาหนะประจำตัวสำหรับเด็ก เพราะผู้สูงอายุที่เป็นย่าหรือยายไม่สามารถขับรถจักรยานยนต์ได้ ทั้งนี้ในส่วนของการแบ่งจัดสรรเป็นมรดกให้กับลูกทุกคนแล้ว ในส่วนของทรัพยากรมนุษย์ที่ครอบครัวข้ามรุ่นทั้งสองลักษณะมีเป็นเพียงประสบการณ์และทักษะในการประกอบอาชีพ อาทิ การช่าง การทำขนม การทอเสื่อ เป็นต้น ซึ่งทักษะเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดรายได้เสริมให้กับครอบครัว เพราะรายได้ที่ได้รับจากแรงงานย้ายถิ่นไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในภาวะที่เด็กต้องไปโรงเรียน สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น พบว่า ผู้สูงอายุมีการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะกิจกรรมตามประเพณีและกิจกรรมทางศาสนา อนึ่ง ครอบครัวข้ามรุ่นในลักษณะที่ 1 จะไม่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่ควร เพราะด้วยสภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรงและสถานภาพที่เป็นเพศหญิง เพราะการไปหาสัตว์น้ำหรือผักพื้นบ้านในพื้นที่สาธารณะนั้นถือเป็นเรื่องที่ไม่ดีสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นย่าหรือยาย ที่สภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย จึงได้ใช้เพียงบริการน้ำประปาหมู่บ้าน แต่สำหรับผู้สูงอายุที่เป็นปู่ย่ามีร่างกายที่แข็งแรง จึงสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้มากกว่า อาทิ การจับสัตว์น้ำเป็นอาหารจากแหล่งน้ำภายในหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งสามารถหาผักพื้นบ้าน อาทิ เห็ด หน่อไม้จากพื้นที่ป่าช้าหรือพื้นที่โคกของหมู่บ้าน มาประกอบอาหารให้กับสมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่นได้รับประทาน

สำหรับบทบาทหน้าที่ของครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว ในลักษณะที่ 1 ที่ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีสมาชิกประกอบด้วยผู้สูงอายุที่มีสถานะเป็นย่าหรือยาย อยู่อาศัยร่วมกับเด็ก 1 คน

พบว่า เด็กมีอายุอยู่ในช่วงวัยประถมศึกษา (อายุระหว่าง 7-12 ปี) ซึ่งสามารถดูแลตนเองได้ในระดับหนึ่ง สามารถช่วยเหลือในการดูแลตนเอง และความเรียบร้อยของบ้านได้เล็กน้อย อาทิ กวาดบ้าน ล้างจาน เป็นต้น แต่สำหรับบทบาทหน้าที่ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น เป็นความรับผิดชอบของผู้สูงอายุเพียงคนเดียวในบ้าน เช่น การดูแลความเรียบร้อยหลัก ๆ ของบ้านเรือน เป็นผู้ให้การเลี้ยงดูดูแลเด็ก ดูแลเมื่อหลานเจ็บป่วย สอนหนังสือและช่วยเด็กการบ้าน การสั่งสอนระเบียบวินัยให้แก่เด็ก ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาเมื่อเด็กมีปัญหา และให้คำแนะนำให้เด็กสามารถปรับตัวได้ในสังคม ชุมชน และโรงเรียนได้ เป็นต้น ทั้งนี้ผู้สูงอายุที่เป็นย่าหรือยาย จะสอนให้หลานรู้จักประหยัดและเกิดความเข้าใจถึงสภาพชีวิตที่เป็นอยู่ ดังเช่นกรณีของยายหงส์ที่เล่าว่า

“เวฟไม่เคยเถียงยาย ยายสอนอะไรก็เชื่อฟัง ถ้ายากได้ของเล่น ยายบอกว่าไม่มีตั้งซื้อให้ เวฟก็จะไม่เอา แต่ถ้าเป็นอุปกรณ์การเรียน แบบฝึกหัดเขียน ก-ฮ หรือ A-Z ยายก็จะซื้อให้ โดยที่ไม่ต้องขอ เพราะยายถือว่าเป็นหนังสือที่มีความรู้ หลานจะได้เรียนหนังสือเก่งๆ”

ทั้งนี้ด้วยเพราะการอยู่อาศัยร่วมกัน ตั้งแต่วัยเด็กทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันมีความเหนียวแน่น สามารถพูดคุยระหว่างกันได้ทุกเรื่อง กล่าวคือ หากหลานมีปัญหาใดๆ ก็สามารถเล่าหรือปรึกษาย่าหรือยายได้ เช่นเดียวกับหากย่าหรือยายมีเรื่องทุกข์หรือไม่สบายใจใดๆ หลานก็สามารถเป็นผู้รับฟังที่ดีได้ ซึ่งด้วยที่เด็กยังอายุน้อย จึงทำให้การอบรมส่วนนี้เกิดขึ้นได้อย่างราบรื่นส่วนบทบาทด้านเศรษฐกิจ พบว่า ผู้สูงอายุไม่ได้รับผิดชอบบทบาทในส่วนนี้ เนื่องจากมีอายุมาก และสภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรง ทำให้ไม่สามารถเป็นผู้หารรายได้หลักให้กับครอบครัวข้ามรุ่นได้ จึงจำเป็นต้องพึ่งรายได้จากแรงงานย้ายถิ่นเป็นหลัก แม้จะมีรายได้เป็นของตนเองจากการได้เบี้ยผู้สูงอายุและทอเสื่อเพื่อสร้างรายได้เสริมแต่ก็ไม่เพียงพอ ดังนั้นผู้สูงอายุจึงไม่มีบทบาทในการวางแผนการเรียนและอนาคตให้เด็กมากนัก ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับความสามารถในการส่งเงินกลับมาจากร่างงานย้ายถิ่น

สำหรับบทบาทหน้าที่ของครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว ในลักษณะที่ 2 นั้นพบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นปู่จำเป็นต้องมีบทบาทด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะแรงงานย้ายถิ่นให้การสนับสนุนเงินส่งกลับไม่สม่ำเสมอ จึงต้องทำงานหารายได้เพิ่มให้กับครอบครัว ด้วยทักษะที่มีคืองานช่าง โดยเป็นช่างชุมชน รับเหมางานช่างทุกอย่างภายในหมู่บ้าน เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในบ้านตลอดจนเพื่อรักษาและดูแลหลานคนเล็กเป็นพิเศษเพราะมีความผิดปกติทางสมอง ส่วนหลานสาวคนโตซึ่งเป็นวัยที่มีวุฒิภาวะพอสมควรแล้วนั้น มีส่วนช่วยในการแบ่งเบาความรับผิดชอบ อาทิ การดูแลความเรียบร้อยของบ้านเรือน เป็นผู้ดูแลหลักของเด็ก (น้อง) ที่มีความผิดปกติทางสมอง ตลอดจนเป็นผู้อบรมเลี้ยงดูเด็กคนดังกล่าว เป็นต้น ทั้งนี้ผู้สูงอายุยังคงมีหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาหลัก ตลอดจนสร้างนิสัยที่ถูกต้องเหมาะสมให้แก่เด็กที่อยู่อาศัยร่วมกัน แม้จะมีปัญหากระทบกระทั่งจากการไม่เชื่อฟังบ้างบางครั้งคราว แต่ผู้สูงอายุที่เป็นปู่ก็รับรู้และเข้าใจว่าเด็กกำลังอยู่ในภาวะวัยรุ่น

ทั้งนี้อาจกล่าวสรุปได้ว่า ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว ส่วนใหญ่ที่มีหลานอยู่อาศัยด้วยจะเป็นผู้หญิง และกลุ่มย่าหรือยายจะเป็นกลุ่มที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจมากกว่ากลุ่มปู่หรือตา (Casper and Bryson, 1998) ตลอดจนการเข้าถึงทรัพยากรและการได้รับการสนับสนุนทางสังคม ก็เข้าถึงได้น้อยกว่าเช่นกัน

2.2 รูปแบบที่ 2 ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่ (Couple Grandparent)

ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่พบว่า ทุกครอบครัวมีองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน คือมีผู้สูงอายุที่เป็นสามีภรรยาทั้งคู่ มีสถานะเป็นปู่ย่าหรือตายายของเด็ก เพียงแต่มีจำนวนเด็กที่อยู่อาศัยร่วมกันต่างกัน ซึ่งเป็นข้อจำกัดให้การได้รับการสนับสนุนทางสังคมหรือการเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนการแสดงบทบาทหน้าที่แตกต่างกันนัก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเด็กที่อยู่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นเด็กที่มีอายุระหว่าง 2-10 ปี คือกำลังศึกษาอยู่ในชั้นประถมศึกษาและศูนย์อนุบาลเด็กเล็กประจำหมู่บ้าน ทั้งนี้ยังพบว่าครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่ นั้น ยังคงมีบทบาทในการประกอบ

อาชีพทำนาเป็นหลัก และมีรายได้ส่วนหนึ่งจากการส่งเงินกลับของแรงงานย้ายถิ่น เมื่อสอบถามเรื่องการได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากสังคมและชุมชน พบว่ามีเพียงบางครอบครัวข้ามรุ่นที่ปู่ย่าหรือตายาย มีอายุมากกว่า 60 ปี ได้รับเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ 500 บาท จากองค์การบริหารส่วนตำบล สำหรับสวัสดิการทางด้านสาธารณสุข พบว่า แม้ผู้สูงอายุและเด็กมีบัตรทอง แต่ก็ยังไม่ได้ใช้สิทธิเท่าที่ควร เพราะไปใช้บริการจากคลินิกในเมืองเพื่อความรวดเร็ว ดังกรณี คุณยายปิ่น ให้เหตุผลว่า

“ไปสถานีนอนมัยก็ได้แต่ยาเดิม ๆ ไปโรงพยาบาลก็ต้องนั่งรอนาน ต้องไปแต่เช้า จะได้ตรวจก็บ่าย เราปวดท้องจะตายก็ไม่เรียกสักที ไปคลินิกดีกว่า แพงหน่อย แต่ไปถึงก็ได้ตรวจ ไม่ต้องเสียเวลาไปนั่งรอทั้งวัน”

อย่างไรก็ดีในการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร พบว่า มีการกระจายข่าวสารทางราชการและของชุมชนอย่างทั่วถึง ผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ทำหน้าที่กระจายข่าว นอกจากนี้ยังสามารถรับรู้ได้จากเพื่อนบ้านอยู่เสมอ สำหรับการสนับสนุนทางด้านอารมณ์ สมาชิกในชุมชน สังคมเครือญาติถือเป็นส่วนหนึ่งในการให้ความรักและความห่วงใยให้กับผู้สูงอายุและเด็ก มีการแบ่งปันข้าวปลาอาหารให้กับครอบครัวข้ามรุ่น มีการจับกลุ่มรับประทานอาหารร่วมกัน ทำกิจกรรมนันทนาการร่วมกัน ตลอดจนมีการพูดคุยถามข่าวคราวอยู่เสมอสวนการสนับสนุนจากแรงงานผู้ย้ายถิ่น พบว่า แรงงานย้ายถิ่นที่เป็นผู้เป็นผู้อุปการของลูก (พ่อแม่ของหลาน) มีการส่งเงินกลับให้ครอบครัวข้ามรุ่น โดยเฉลี่ยเดือนละ 1,000-2,000 บาท ทั้งนี้บางครอบครัวที่มีสมาชิกเป็นแรงงานย้ายถิ่นจำนวนมาก จะได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกคนอื่นร่วมด้วย กล่าวคือ ในบางเดือนที่ครอบครัวข้ามรุ่นไม่ได้รับเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นที่เป็นผู้อุปการลูก ก็จะได้รับเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นคนอื่น ๆ แทน นอกจากนี้ยังมีการส่งอาหารแห้ง เสื้อผ้า และของใช้ในครัวเรือนกลับมาให้กับคนข้ามรุ่นในบางคราวร่วมด้วย สำหรับการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านอารมณ์ แรงงานผู้ย้ายถิ่นให้การสนับสนุนผ่านการติดต่อทางโทรศัพท์ สำหรับครอบครัวข้ามรุ่นที่มีสมาชิกเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี

พ่อแม่ผู้เป็นแรงงานย้ายถิ่นสื่อสารกับเด็ก โดยการโทรศัพท์ผ่านผู้สูงอายุในช่วงเวลาเช้า กลางวัน เย็น ของทุกวัน ส่วนในครอบครัวข้ามรุ่นที่เด็กอยู่ในช่วงวัย ประถมศึกษาและต้องไปโรงเรียนในวันธรรมดา พ่อแม่ที่เป็นแรงงานย้ายถิ่นจะโทรศัพท์ถึง 1-2 ครั้ง ต่อวัน ในช่วงเวลาหลังเลิกเรียน หรือก่อนเข้านอน ในแต่ละวัน การสื่อสารดังกล่าวพ่อแม่ที่เป็นแรงงาน ย้ายถิ่น มักสอบถามถึงกิจกรรมที่เด็กทำในแต่ละวัน แนะนำ ให้คำปรึกษา ตลอดจนพูดคุยหอยก้อให้เกิด ความสัมพันธ์ระหว่างกัน ส่วนการสื่อสารกับผู้สูงอายุ ที่เป็นปู่ตายาย แรงงานย้ายถิ่นจะสอบถามเกี่ยวกับ เรื่องภายในครอบครัว ตลอดจนขอคำปรึกษาในเรื่อง การทำงานและการดำเนินชีวิต

สำหรับการเข้าถึงทรัพยากร พบว่า ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่ มีการเข้าถึง ทรัพยากรในทุกด้าน ทั้งในส่วนของทรัพยากรวัตถุ พบว่า ทุกครัวเรือนมีบ้านที่มีสภาพมั่นคง มีเครื่องครัว และเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ช่วยอำนวยความสะดวก อาทิ กาน้ำร้อน ตู้เย็น และ โทรทัศน์ เป็นต้น ในส่วนของ พาหนะมีรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะประจำตัวสำหรับผู้สูงอายุ ส่วนเด็กจะมีรถจักรยานเป็นพาหนะประจำตัว และด้วยครอบครัวข้ามรุ่นรูปแบบนี้ยังประกอบอาชีพ ทำนา ในบางครอบครัวที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่จึงมีรถไถ (เดินตาม) เป็นทรัพยากรของตนเองร่วมด้วย แต่ใน ส่วนของทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งได้แก่ กำลังแรงงาน ในการทำนานั้น ทุกครอบครัวล้วนทำนาด้วยตนเอง มีการจ้างแรงงานเพิ่มเติมบ้างในช่วงเก็บเกี่ยว ซึ่งต้อง เสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก เฉลี่ยค่าแรงวันละ 220 บาทต่อคน อนึ่งในช่วงนอกฤดูทำนา ผู้สูงอายุที่มี ทักษะทางด้านช่าง ก็จะออกรับเหมาก่อสร้างในชุมชน เป็นช่างประจำชุมชน หรือผู้ที่มีทักษะเรื่องการจักสาน ก็จะทำสานเครื่องใช้จักสานเพื่อจำหน่าย อาทิ ตะกร้า กระบุง ไซ เป็นต้น อันเป็นการเสริมสร้างรายได้เพิ่ม ให้กับครอบครัวอีกทาง สำหรับการเข้าถึงทรัพยากร ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น พบว่า ทุกครัวเรือนมี การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน โดยชุมชนมีการจัดสรร พื้นที่โดยแบ่งการดูแลออกเป็นคุ้มโดยสมาชิกในแต่ละ คุ้มมีการเรียไรเก็บเงินและจัดตั้งเป็นกองทุนในการทำ กิจกรรมของคุ้ม ทั้งกิจกรรมตามประเพณี กิจกรรม

ทางศาสนา หรือกิจกรรมที่ทางชุมชนหรือราชการจัด อันเป็นการกระชับความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายให้ กับสมาชิกที่เข้าร่วม นอกจากนี้ครอบครัวข้ามรุ่นยังได้ รับผลประโยชน์จากการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและ การใช้พื้นที่สาธารณะที่คนในท้องถิ่นใช้ร่วมกัน เช่น การใช้ประโยชน์จากลำน้ำโขง ที่ทางหมู่บ้านผันน้ำมา ใช้เป็นน้ำประปาหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังสามารถจับสัตว์ น้ำเป็นอาหาร และเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการทำเกษตร ร่วมด้วย หรือแม้กระทั่งพื้นที่ป่าช้า พื้นที่โคกของหมู่บ้าน ผู้สูงอายุยังคงสามารถหาพืชพื้นบ้าน อาทิ เห็ด หน่อไม้ มาประกอบอาหารได้ในแต่ละช่วงฤดูกาล เป็นต้น

สำหรับบทบาทหน้าที่ของคนข้ามรุ่นใน ครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน ในรูปแบบที่ 2 ที่เป็นการอยู่ อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่พบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานะเป็นปู่ย่าหรือตายาย มีการสร้าง ข้อตกลงเพื่อแบ่งความรับผิดชอบในการดูแลเด็ก โดย คนที่เป็นปู่หรือตามีบทบาทหน้าที่ในทางเศรษฐกิจ มากกว่าย่าหรือยาย โดยปู่หรือตาต้องออกไปดูแล พื้นที่ทางเกษตร ทั้งที่นาและที่ไร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก ของครอบครัวข้ามรุ่น แต่ทั้งนี้บางคนยังมีงานใน ส่วนอื่น ๆ ที่ต้องรับผิดชอบ อาทิ เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นหัวหน้า คุ้มบ้าน หรือกระทั่งประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่เป็นรายได้ เสริมให้กับครอบครัว อาทิ งานจักสาน งานก่อสร้าง งานช่างภายในชุมชน เป็นต้น ส่วนผู้สูงอายุที่มีสถานะ เป็นย่าหรือยาย มีบทบาทหน้าที่ด้านสังคมและ วัฒนธรรมเป็นหลัก เช่น การดูแลความเรียบร้อยของ บ้านเรือน การดูแลเมื่อมีผู้เจ็บป่วยในครอบครัวข้ามรุ่น การสั่งสอนงานบ้านและระเบียบวินัยให้แก่เด็ก เป็นต้น อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุทั้งสองเพศ คือทั้งปู่ย่า หรือ ตายาย ต่างมีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษา และร่วมกัน สอนให้เด็กที่เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของครอบครัว ข้ามรุ่นได้รู้จักการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น การปรับตัว การสร้างนิสัยที่ถูกต้องเกี่ยวกับการรู้จักปฏิบัติหรือ ควบคุมตนเองในเรื่องต่างๆ ตลอดจนวางแผนการเรียนรู้ และอนาคตของเด็กร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ครอบครัว ข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ เป็นย่าหรือยาย ยังคงมีบทบาทในเรื่องงานบ้านและ การดูแลสมาชิก ซึ่งเด็กที่เป็นหลาน แม้ว่าจะเป็นเด็ก

ผู้หญิงที่มีอายุถึง 10 ปี แต่ก็ไม่ได้มีส่วนช่วยในการรับผิดชอบงานบ้านชัดเจนนัก

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นมีความแตกต่างกัน ส่งผลถึงการแสดงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่นในแต่ละลักษณะที่ต่างกัน ดังตารางที่ 3 ซึ่งการแสดงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่นแต่ละรูปแบบได้สะท้อนถึงความเกี่ยวข้องกับ มิติเรื่องสถานะเพศ (Gender) มิติสถานภาพสมรสของผู้สูงอายุ และมิติเรื่องอายุและเพศของเด็กที่อยู่อาศัยในครอบครัวข้ามรุ่น อย่างไรก็ตามครอบครัวข้ามรุ่นในชนบทอีสานที่มีสมาชิกย้ายถิ่นก็ยังได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากระบบหรือกลไกของรัฐที่มีอยู่ เช่น การได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ การได้รับสวัสดิการการศึกษา พยาบาลพื้นฐาน เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ยังเข้าถึงทรัพยากรที่อยู่ในชุมชนได้แตกต่างกัน

จากรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสานดังกล่าว น่าจะกล่าวได้ว่าอาจส่งผลต่อความมั่นคงของครอบครัวข้ามรุ่นในระยะยาว เพราะแม้จะมีแหล่งรายได้จากแรงงานย้ายถิ่น รวมถึงจากอาชีพหลัก และอาชีพเสริม แต่บทบาทการอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดค่านิยมที่เด็กในครอบครัวข้ามรุ่นจะได้รับก็ไปอย่างจำกัด อันอาจไม่พอต่อการดำรงตนในอนาคตได้

ตารางที่ 3 บทบาทหน้าที่ของสมาชิก จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน ของบ้านหินสั่ว

รูปแบบการอยู่อาศัย	บทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวข้ามรุ่น
ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว	
ปู่/ตา	⇒ มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก
หลาน	⇒ มีบทบาททางด้านสังคมและวัฒนธรรม
ย่า/ยาย	⇒ มีบทบาททางด้านสังคมและวัฒนธรรมเป็นหลัก
หลาน	⇒ ช่วยเหลือด้านงานบ้านได้ตามวัยวุฒิ
ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่	
ปู่/ตา	⇒ มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก
ย่า/ยาย	⇒ มีบทบาททางด้านสังคมและวัฒนธรรม
หลาน	⇒ ช่วยเหลือด้านงานบ้านได้ตามวัยวุฒิ

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ภายใต้สถานการณ์ที่การย้ายถิ่นมีอยู่อย่างต่อเนื่องในสังคมชนบทอีสาน จึงก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันของคนข้ามรุ่น ที่มีเพียงผู้สูงอายุมีสถานะภาพทางสังคมเป็นปู่ย่าตายาย และเด็ก ที่มีสถานะทางสังคมเป็นหลาน ที่อยู่อาศัยร่วมกันในครอบครัวข้ามรุ่น ซึ่งรูปแบบของการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสานนั้น สามารถจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว (Single Grandparent) กล่าวคือ เป็นการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นที่เด็กได้รับการดูแลจากผู้สูงอายุเพียงคนเดียว และรูปแบบที่ (2) ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุสองคน (Couple Grandparent) อันเป็นการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ที่ประกอบด้วย ผู้สูงอายุที่มีสภาพสมรสเป็นสามีและภรรยาและให้การดูแลเด็กที่เป็นหลาน อย่างไรก็ตามแม้รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นจะมีความแตกต่างกัน รวมถึงการแสดงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวข้ามรุ่นในแต่ละลักษณะก็แตกต่างกัน แต่ครอบครัวข้ามรุ่นก็มีความพยายามที่จะดำรงบทบาทของครอบครัว คือ การเลี้ยงดูสมาชิก การอบรมสั่งสอนสมาชิก การสนับสนุนให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้และพัฒนาทักษะในการดำรงชีวิต ตลอดจนปลูกฝังและถ่ายทอดคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่สร้างสรรค์ เพื่อให้สมาชิกอยู่อาศัยร่วมกันได้อย่างมีความสุข ในครอบครัวข้ามรุ่น ชุมชน และสังคม ภายใต้สถานการณ์ที่มีความเป็นพลวัตในสังคมชนบทอีสาน

ผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าแนวโน้มครอบครัวข้ามรุ่นมีโอกาสเพิ่มจำนวนจากปรากฏการณ์การย้ายถิ่นและความยืนยาวของประชากร ประกอบกับผลการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของครอบครัวข้ามรุ่น ที่พบว่า ด้วยสภาพการเลี้ยงหลานของปู่ย่าตายาย ที่มีข้อจำกัดทางด้านสุขภาพร่างกาย การให้เวลาในครอบครัวเพราะต้องรับภาระบทบาทหน้าที่ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมที่เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมความเป็นชนบท ที่ทำให้ต้องใช้ความรู้ชุดเดิมในการเลี้ยงดูแบบดั้งเดิมที่เคยเลี้ยงพ่อแม่ของเด็กเหล่านั้นและความสัมพันธ์แบบเดิมระหว่าง

ป่วยตายยากับหลาน ซึ่งล้วนเป็นข้อจำกัดในการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ การเลี้ยงดูสมาชิกตลอดจนการอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นหน่วยงานรัฐและภาคีที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ตลอดจนสถานบริการด้านสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ควรกำหนดนโยบายหรือหาแนวทางที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งกับครอบครัวข้ามรุ่นให้สามารถทำหน้าที่เพื่อความมั่นคงของครอบครัวในระยะยาว ภายใต้งैื้อนไขและสิ่งแวดล้อมในยุคโลกาภิวัตน์

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่น ในครอบครัว ผู้ย้ายถิ่นอีสาน ได้รับทุนสนับสนุนจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ภายใต้งัทุนวิจัยสำหรับคณาจารย์ บัณฑิตศึกษา ประจำปีการศึกษา 2552 ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตลอดจนสมาชิกครอบครัวข้ามรุ่นชุมชนบ้านหินสั่ว หมู่ 3 ตำบลบ้านถิ่น อำเภอนนัง จังหวัดหนองบัวลำภู ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

ชาย โพธิ์สิตา. 2552. บทโหมโรง เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัวใน“ครอบครัวไทย”ในสถานการณ์การเปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร ประชากรและสังคม 2552. (ชาย โพธิ์สิตา และสุชาติ ทวีสิทธิ์, บรรณาธิการ). นครปฐม: สถาบันประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เยาวพา เดชะคุปต์. 2551. เตือนพ่อแม่อย่าส่งเด็กเล็กไปอยู่ต่างจังหวัด. ไทยรัฐ. (12 เมษายน. 2551) ค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2552, จาก http://news.swu.ac.th/newsclips/type_activity.asp?type_id=1&page=27

วินัดดา ปิยะศิลป์. 2546. ครอบครัวกับวัยรุ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.

สมพร รุ่งเรืองกลกิจ, มรุลดา ชัยมี, พรทิพย์ คำพอ และคณะ. 2546. รายงานการวิจัยเรื่อง ลักษณะครอบครัวอีสานกับการส่งเสริมสุขภาพจิต. ขอนแก่น: โครงการพัฒนากลุ่มนักวิจัยด้านสุขภาพจิตและจิตเวชมหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2552. สรุปสำหรับผู้บริหาร การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรพ.ศ.2551. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2551. เสียงสะท้อนคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไทยจากข้อมูลสถิติอ้างอิงใน สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์. มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. ค้นเมื่อ 30 พฤศจิกายน 2552, จากhttp://old.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1021&Itemid=87

Casper, LM., and Bryson, KR. 1998. Co-resident Grandparents and Their Grandchildren: Grandparent Maintained Families. [electronic version] U.S.Census Bureau, Population Division, 26. (March 1998).

Macpherson, CB. 1978. Property: Mainstream and Critical Positions. Toronto: University of Toronto Press.